

Okul Temelli Zorbalık Önleme Programlarının İncelenmesi

Şehri DOĞAN

Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Yöneticisi ,sehricakir@gmail.com

ORCID:0000-0001-9918-2905

Özet

Okullar öğrencilerin sosyalleşmeyi öğrendiği, topluma dahil olduğu sosyal ortamlardır. Okul ortamı öğrencinin sosyal ve psikolojik anlamda gelişmesini hedeflese de bu hedeflere ulaşılmasında bir takım sorunlar yaşanabilmektedir. Bu sorunlardan en önemlilerinden birisi akran zorbalığıdır. Zorbalık daha güçlü kişi veya grupların daha az güçlü kişi ve gruplara tekrarlanan fiziksel ve psikolojik baskı uygulamasıdır (Olweus, 1993). Zorbalıkta süreklilik ve gücü sistematik şekilde kötüye kullanım vardır ve güç dengesizliği de söz konusudur (Rigby, 1999). Zorbalığın görülme sıklığı ülkeye, kültüre, öğrenci yaşına ve kullanılan ölçüm araçlarına göre değişiklik göstermektedir(Arslan & Savaşer, 2009). Zorbalık davranışlarında öğrencinin kişilik özellikleri, ailevi özellikleri, kültürel özelliklerinin rolü olduğu kadar okulun yapısı, büyüklüğü, öğretmenlerle yöneticilerin tavrı, okul ortamının da etkisi büyüktür. Dünyada akran zorbalığı okulların eğitim gündemi içerisinde kendisine yer bulmaktadır. UNİCEF 2020 verilerine göre dünyadaki gençlerin yarısı okulda ve okul çevresinde akran zorbalığına maruz kalıyor. Zorbalığı önleyici programlar uzun süredir tartışılıyor olmasına rağmen, Türkiye’de bu konu son zamanlarda gündeme gelmiştir. Araştırmamızdaki istatistikler incelendiğinde ülkemizde akran zorbalığının azımsanmayacak kadar çok öğrenciyi etkilediği görülecektir. Türkiye’de rehberlik programlarına eklenmiş olmakla birlikte önleyici somut bir program kullanılmamaktadır. Bu çalışmanın amacı dünyada başarılı olduğu kabul edilen akran zorbalığını önleme programlarından okul temelli programları karşılaştırıp özelliklerini incelemektir.

Anahtar kelimeler: Akran zorbalığı programı, KiVa, OBBP, ViSC, NoTrap,

Abstract

Schools are social environments where students learn to socialize and participate in society. While the school environment aims to enhance the student socially and psychologically, there can be some problems in achieving these goals. One of the biggest issues is peer bullying. Bullying is the practice of physical and psychological pressure from larger individuals or groups that are repeated to less powerful individuals and groups (Olweus, 1993). There is a systematic misuse of perseverance and power in bullying, and there is also a power imbalance (Rigby, 1999). The frequency of bullying varies depending on the country, culture, student age and the measurement tools used. In addition to the role of the student's personality, family and cultural characteristics in bullying behaviors; The structure and size of the school, the attitudes of teachers and administrators, and the school environment have an impact. Worldwide, bullying is on the school education agenda. According to UNICEF 2020 data, half of the world's youth are victims of peer bullying in and around school. Although anti-bullying programmes have been discussed for some time, this issue has recently been raised in Turkey. The statistics in our research will show that bullying affects many students in our country. Although included in the counselling programmes in Turkey, a specific preventive programme is not used. The aim of this study is to compare school-based programs, which are considered to be successful in the world, and to examine their characteristics.

Keywords: Bullying, KiVa , OBBP, ViSC, NoTrap,

GİRİŞ

Okullardaki akran zorbalığı 1970'li yıllarda psikolog Dan Olweus tarafından ilk defa ortaya konulmuş olup okulda zorbalık (akran zorbalığı) genel olarak tanımlanacak olursa; kışkırtma unsuru olmaksızın aralarında fiziksel ya da psikolojik açıdan güç eşitsizliği olan çocuklardan güçlü olanın diğer tarafa bilerek, kasıtlı, sistemli bir biçimde belli zaman aralıkları ile uyguladığı, mağdurda korku, endişe veya zarar vermeyi amaçlayan fiziksel, sözel, psikolojik saldırı veya yıldırma kapsar (Akgün, 2005); (Baldry & Farrington, 2000); (Salmivalli et al., 1998), (Olweus, 1993). Zorbanın takındığı olumsuz eylemler; fiziksel temas, uygunsuz kelimeler, jest ve mimiklerle küçümseme, önemsizleştirme ve kasıtlı olarak gruptan dışlamak olabilir. Bu olumsuz eylemlere maruz kalan öğrenciler kendilerini savunmakta zorlanırlar. Akran zorbalığı günümüzün ve geleceğin en önemli problemlerinden birisi olarak değerlendirilmelidir. Zorbalık konusundaki istatistikler dünyanın dört bir yanındaki eğitim politikacılarını zorbalık konusunda daha fazla endişelendirmeye başlamıştır. (Nansel et al., 2004) (Rigby, 2007);(Rivara et al., 2016). Tüm dünyayı ilgilendiren zorbalığın okullarda yaygınlaşması çocukların/gençlerin fiziksel ve psikososyal sağlığını tehdit etmektedir. Zorbalığın öğrenciler için ciddi bir travma olduğu etkilerinin okul dönemi ile sınırlı kalmayıp yaşam boyu sürdüğü ve toplum sağlığını da olumsuz

etkilediği kabul edilmektedir (Due et al., 2005; Olweus, 1993; Rigby, 1998). Yapılan araştırmalar zorbalığa maruz kalan çocuklarda; baş-karın ağrısı, yorgunluk vb. gibi fiziksel rahatsızlıklar, düşük benlik saygısı, yabancılaşma, stres bozukluğu, öz saygının yitimi gibi psikolojik rahatsızlıklar olduğunu göstermiştir. Akademik anlamdaki en önemli sonuçları ise derslerden uzaklaşma, notların düşmesi, devamsızlık artışı ve erken okul terki riski artmasıdır. Akran zorbalığı olgusunda zorba aslında bir nevi mağdur da sayılmalıdır. Zorbaca davranışlar sergilemesinin alt yapısında psikolojik sorunlar yaşıyor olduğu ya da psikolojik sorunlara eğiliminin yüksek olduğu düşünülmelidir. Oliver, Oaks ve Hoover zorbalık yapan çocukların ailelerinin özelliklerine yönelik tespitlerde bulunmuşlardır. Bu tespitler çocuğa ilgisiz davranılması, çocuğun davranışlarına yönelik sınır koymayan aile yapısı, aile tarafından çocuğun toplumdaki izole edilmesi ve etkin sosyal yaşamın engellenmesi, ebeveynler arasında çatışma ve uyumun olmaması, ailenin uygun olmayan disiplin yöntemleri kullanması ve davranışla orantısız cezalar vermesi, saldırgan davranışları çocuğa aktarması ve cesaretlendirmesi, çocuğu aşırı kontrol altında tutma, cezalandırma, yeterli sevgi ve aile desteği görmemek şeklinde sıralanabilir. Zorba öğrencilere okulda müdahale edilip önleyici önlemler alınarak eğitilmemesinin ilerleyen yıllarda suça karışmalarına ve daha ciddi psikolojik sorunlar yaşamalarına neden olacağı muhakkaktır. (Özada & Duyan, 2018) Toplumun genel huzur ve düzeni içinde akran zorbalığı hem sosyal sonuçları hem de ileride bu kişilerin topluma kazandırılması için harcanacak kamu kaynakları düşünüldüğünde maddi manevi önemli bir sorundur.

YÖNTEM

Literatür taraması yoluyla gerçekleştirilen derleme niteliğindeki bu çalışmada akran zorbalığını önlemek için kullanılan programlardan “okul temelli programlar” incelenmiştir. Araştırmada en sık kullanılan önleyici programlarla ilgili yapılan bilimsel çalışmalar analiz edilmiştir. Programları incelerken başarı oranları, program süreleri, kapsayıcılığı, ebeveyn katılımı gibi olgular da dikkate alınmıştır. Bu bağlamda program özellikleri karşılaştırılarak analiz edilmiştir.

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE AKRAN ZORBALIĞI ORANLARI

UNESCO’nun 2017 yılındaki raporuna göre dünya çapında yapılan birçok araştırmada ülkeler bakımından akran zorbalığı oranı %10-65 arasında değişmektedir. Zorbaliğa maruz kalan çocukların sadece %30’unun yaşadığı zorbalığı yetişkinlerle paylaşmakta olduğu

düşünülmektedir. (UNESCO,2017) Nansel ve ark. nın (n=15686) ABD’de yaptığı çalışmada öğrencilerin %13 zorba, %10,3 mağdır, %6,3 zorba/mağdur olduğu bulunmuştur.(Nansel et al., 2001) Amerika’da öğrencilerin %44.6’sı en az bir kez akran zorbalığına maruz kalmıştır. (Haynie et al., 2001). ABD’de 12-18 yaş grubundaki öğrencilerin zorba ve mağdur olarak birlikte inceleyen bir çalışmada geleneksel zorbalık katılımı yaklaşık %35 olduğu görülmüştür(Modecki et al., 2014).

Avustralya’da ise akran zorbalığı 6-16 yaşları arasındaki öğrencilerle (n = 685) ve öğretmenleri (n=32) ile yapılan bir ankette araştırılmıştır. Yaklaşık her 10 çocuktan 1’i akran zorbalığına maruz kalmıştır (Rigby & Slee, 1991). Aynı ülke ile ilgili yapılan bir başka çalışma ise 8-14 yaşları arasındaki (n=20.832) öğrenci ile yapılmış olup bu öğrencilerin 1/4 ‘ünün en az birkaç haftada bir zorbalığa maruz kaldığını ve zorbalık oranlarının 10-11 yaş aralığında yoğunlaştığı vurgulanmıştır(Cross et al., 2009).

Portekiz’de yapılan bir araştırma 10-12 yaşları arasındaki (n=4092) öğrencilere uygulandı. Araştırmayla, öğrencilerin %16’sının en az 3 kere zorbalık yaptığı ve %20’sinin en az 3 kere zorbalığa uğradığı görülmüştür. (Pereira et al., 2004) Hollanda’da, 9-11 yaş çocuklarının %16’sı zorbalığa maruz kalırken, %6’sı zorbalık yapmaktadır. (Bakema, 2010).

Pişkin’in dünya genelinde, okullarda zorbalığın yaygınlığına ilişkin yaptığı tarama çalışmasında elde ettiği veriler ile oranları özetleyecek olursak; zorbalık mağduru öğrenci oranları Avustralya’da %30 - 50; İtalya’da %8 - 40; İngiltere’de %4 - 36; Yunanistan’da %15 - 30; Portekiz’de %20 - 22; Kanada’da %21; ABD’de %10 olarak belirtilirken, aynı çalışmada zorbaca tutum takınan öğrenci oranları ise İtalya’da %5-20; İngiltere’de %30; Yunanistan’da %6; Kanada’da %12 ve Norveç’te %7 şeklinde belirtilmiştir. (Pişkin, 2010)

Türkiye’de 2001’den beri akran zorbalığına yönelik çalışmalar yapılmaktadır (Atik, 2011). Tıprıdamaz Sipahi H. ve ark. nın 2008 yılında ortaokul öğrencilerinde yaptığı çalışmada çocukların %20,3’ünün zorba, %42,5’inin mağdur, %13,8’inin zorba/mağdur olduğu bulunmuştur.(Sipahi, 2008)

Pişkin’in 2010 yılında 1154 çocukla yaptığı çalışmada %35,1’i mağdur, %30,2’si zorba, %6,2’si zorba/mağdur olduğu bulunmuştur.(Pişkin, 2010) İran ve Türkiye’deki 45.000 öğrencinin katılımıyla yapılan bir çalışmada öğrencilerden %50 ‘sinin zorbalık yaptığı, %47’sinin de en az bir alt türde zorbalığa uğradığı bulunmuştur.(Cheraghi & Piskin, 2011)

Kartal ve Bilgin tarafından yapılan bir çalışmada ise 4 – 8. sınıf düzeylerinde öğrenim gören Türk öğrencilerin (n=688) yaklaşık yalnızca ¼'ünün zorba veya kurban olarak yer almadığını göstermektedir.(Kartal & Bilgin, 2012). 2012 yılında üç farklı okuldan 5., 7. ve 9. sınıflardan seçilen (n=1.315) öğrencilerle yapılan çalışmada öğrencilerin % 20'sinin zorbalık döngüsüne dâhil olduğunu bulmuşlardır (Arslan et al., 2012)

Kepenekçi ve arkadaşlarının 692 öğrenci ile yaptığı çalışmada çocukların en sık sözel zorbalık(%35,3) ve fiziksel zorbalık(%33,5) mağduru olduğu görülmüş.(Kepenekci & Çinkır, 2006) 2011 yılında İstanbul'da yapılan bir çalışmada hem zorba olan hem de mağdur konumunda olan çocukların en sık sözel zorbalığa, 2.sıklıkla fiziksel zorbalığa katıldığı gösterilirken en az görülen zorbalık türünün ise “söylenti yayma” alt türünde olduğu tespit edilmiştir. (Gürhan, 2017)

Yapılan çalışmaların sonuçlarında bir takım oransal farklar bulunmaktadır. Buna çalışmaya katılan öğrenci yaşı, çalışma yapılan okulun bölgesi, akran zorbalığına bakış açısını belirleyen sosyal ve kültürel farklılıklar ile çalışmanın hedef ve yöntemi neden olabilmektedir. Yapılan çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde akran zorbalığı konusunda acilen önleyici çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu konunun eğitim ve sosyal yaşamımızın en önemli sorunlarından biri olduğu çok açıktır.

AKRAN ZORBALIĞININ ENGELLENMESİNİN MALİYETİ

Yapılan araştırmalar zorbalığın mağduru olmanın, psikosomatik sorunlar, okul doyumu, sosyal destek, geleceğe yönelik iyimserlik ve özgüven gibi hem doğrudan hem de uzun vadeli zihinsel sağlık sorunlarının yanı sıra daha yeterli eğitim alamamak, erken okul terki, gibi toplumsal sorunlara yol açarak, iş gücü riskini de artırdığı gösterilmiştir (Smokowski et al., 2014) (Gini & Pozzoli, 2009) (Ryu Takizawa et al., 2014). Örneğin, zorbalığın uzun vadeli sonuçları üzerine yakın zamanda yapılan bir inceleme, zorbalığın mağduru olmakla daha sonra başlayan depresyon, düşük akademik başarı, okula devamsızlık ve intihar davranışı arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermiştir (Wolke, 2015).

Zorbalığı önlemek için okullar klasik yöntemleri kullanmakta fakat kapsamlı bir programdan faydalanmamaktadır. Bu durumda sorun tespitinde ve çözümünde tesadüfiliğe yol açmaktadır. Bazı okullarda sonuçları ile ilgili veri analizi yapılmamış yeterli bilgi olmayan kılavuza dayalı zorbalık önleme programları kullanmaktadır. Bir meta-analizden elde edilen sonuçlar, bu türden

bazı programların da etkili olduğu ve öğrencilerin zorbalık davranışlarında yaklaşık %20'lik bir azalma olduğunu göstermiştir (Ttofi & Farrington, 2011). Bununla birlikte, bazı araştırmalar, programların önemli bir bölümünün herhangi bir yararlı etkisinin olmadığını ve birçok okulun gerekli araştırma çalışması yapmadan, etkili olduğuna dair sonucu olmayan programları da uyguladığını göstermektedir (Evans et al., 2014) (Ferguson et al., 2007) (Flygare et al., 2013).

Herhangi bir halk sağlığı programında (veya genel olarak yatırım/eylemde) olduğu gibi, bir zorbalığı önleme programının benimsenmesinin hem doğrudan program maliyetleri hem de dolaylı maliyetleri vardır. Bir okul ücretli bir zorbalık önleme programı uyguluyorsa sadece programa verdiği ücreti değil, öğretmenler ve materyaller için ayrılan bütçeyi de hesaba katarak hesaplamalarını yapmalıdır. Bu nedenle, program seçiminde; akran zorbalığı konusuna ayrılan bütçeye uygun, sonuç çıktısı alabileceği, ihtiyaç ve imkanlarını da göz önünde bulundurması gerekmektedir.

OKUL TEMELLİ AKRAN ZORBALIğI PROGRAMLARI

Akran zorbalığı ile mücadelede dünyada STAC, Theory of Reasoned Action (TRA), The Student and Family Office (SFO), DT – SVM, OLWEUS, KiVa , The Cyber Friendly Schools (CFS), My Teaching Partner Secondary (MTP-S), No Trap, CORE, ViSC, Matters, Then Active-Start, The ABBL, SEHER okul temelli zorbalık programları kullanılmakta olup KiVa, OLWEUS(OBPP), No Trap, ViSC'in uzun süreli olması ve örneklem büyüklüğü ile diğer çalışmalara kıyasla çok fazla ve öğrencide beceri geliştirme üzerine yoğunlaştığı tespit edilmiştir (Uysal Toraman et al., 2021). Bu nedenle çalışmamızda bu dört program incelenecektir.

KiVa (Kiusaamista Vastaan)

KiVa Fince “Kiusaamista Vastaan” (zorbalığa karşı) teriminin kısaltmasıdır. 2006 yılında Finlandiya'daki Turku Üniversitesi'nde 7 ila 15 yaş arasındaki öğrenciler için geliştirilmiştir (Salmivalli et al., 2011). KiVa, Finlandiya Eğitim ve Kültür Bakanlığı tarafından finanse edilmiştir. Program araştırmaya ve kanıta dayalı bir zorbalıkla mücadele programıdır. Program 2009'daki randomize kontrollü bir denemeden sonra (Kärnä et al., 2011), Finlandiya'da temel eğitim veren tüm okullarda (1-9. sınıflar) kullanıma sunulmuştur. Birkaç yıl içinde ülkedeki okulların %90'ından fazlası tarafından programı benimsenmiştir. KiVa, tüm öğrencilere yönelik evrensel, önleyici eylemleri ve doğrudan zorbalık vakalarına karışan öğrencileri hedef alan

belirtilen eylemleri içerir. Program, tüm okul yaklaşımını benimser; program personelin, öğrencilerin ve ebeveynlerinin taahhüt ve katılımını gerektirdiğini belirtir. KiVa'nın geçici bir proje olarak uygulanmayıp günlük zorbalıkla mücadele çabalarının bir parçası olması amaçlanmaktadır (Salmivalli et al., 2013). KiVa programının yaş/sınıflara göre ayarlanmış üç farklı (7–9, 10–12 ve 13–15 yaş) versiyonu vardır. Program; evrensel eylemler ve belirtilen eylemler olmak üzere iki tür aktiveden oluşur.

Evrensel eylemler temel olarak ilkokulda öğrenci derslerinden oluşurken üst sınıflarda temalardan ve sanal öğrenme ortamlarından oluşur. Kılavuza ve yönergeler dayalı dersler bir öğretmen tarafından verilir ve zorbalık mekanizmaları, zorbalık biçimleri, grup baskısı, devam eden zorbalığı sona erdirme stratejileri ve mağduru destekleme yolları gibi çeşitli konuları kapsayan 12 dersten oluşur. Derste tartışmalar, grup çalışması, rol yapma alıştırmaları ve videolardan yararlanır. (Salmivalli et al., 2013). Temalar benzerdir ve tema günlerinde benzer durumlarda öğrencilere tanıtılır (Kärnä et al., 2011). Evrensel eylemler arasında bilgisayar oyunları (küçük yaşlar) ve “KiVa Sokağı” (büyük yaşlar) adlı çevrimiçi ortam da yer almaktadır. Ayrıca okul, öğrencilere ve personele zorbalığa karşı yaptıkları çalışmaları hatırlatmak amacıyla KiVa sembolleri içeren posterler ve yeleklerden yararlanır. Öğretmenlere program öncesinde programı tanıtan sunular yapılır ve kılavuz materyaller verilir. Ebeveynlere de zorbalık ve zorbalığı tanımlamanın ve önlemenin yolları hakkında bir rehber verilir (Haataja et al., 2014). Belirtilen eylemler, akut zorbalık vakalarının yönetimine atıfta bulunur ve üç öğretmenden oluşan bir KiVa ekibi veya diğer okul personeli tarafından mağdur ve zorba ile bireysel ve/veya grup tartışmaları şeklinde gerçekleştirilir. KiVa öğretmen kılavuzlarında, fail(ler)le tartışırken kullanılacak iki alternatif yaklaşım vardır: yüzleştirme ve yüzleştirmeme yaklaşımları olarak adlandırılan bu yaklaşımlar için ayrıntılı yönergeler vardır (Garandau et al., 2014). Yönergelerde, zorbalığın durduğundan emin olmak için ilk toplantıdan yaklaşık iki hafta sonra takip toplantıları düzenlenir. İlgili öğrencilere de bu yakın gelecekte kontrol amacıyla yapılacak takip toplantısı önceden haber verilir.

Programın uygulanması önleme, müdahale ve izleme ana unsurlarına dayanmakta olup. *Önleme:* KiVa müfredatı gibi önleyici faaliyetler tüm öğrencilere yöneliktir ve zorbalığı önlemeye odaklanır. Öğrenci dersleri ve çevrimiçi oyunlar bu tür eylemlerin somut örnekleridir. Bu önlemler KiVa'nın omurgasını oluşturur. *Müdahale:* KiVa'daki müdahale eylemleri, özellikle zorbalığa karışmış olan çocukları ve ergenleri hedef almaktadır. Amaç, okullara ve öğrencilere zorbalığa

nasıl son verecekleri konusunda çözüm odaklı araçlar sağlamaktır. *Yıllık izleme*: KiVa, hem öğrenciler hem de personel için yıllık çevrimiçi anketler aracılığıyla okullardaki durumu izlemek için araçlar sunar. Bu geri bildirim, okullara zorbalıkla mücadele çalışmalarını nasıl geliştirebilecekleri konusunda bilgi sağlar. (Salmivalli et al., 2013)

KiVa'nın randomize kontrollü denemesi sırasında, belirtilen eylemler, vakaların %98 kadarında olumlu bir sonuca (zorbalığın azalması veya tamamen durması) ulaşmasını sağlamıştır (Garandeau et al., 2014). Ancak, sıkı bir şekilde kontrol edilen değerlendirme denemeleri yapmak bir şeydir, müdahaleleri ölçeklendirmek başka bir şeydir. Kanıta dayalı yöntemler mutlaka uygulanmaz; kullanıcılar tarafından uyarlanabilir veya yalnızca kısmen kullanılabilirler (Moore et al., 2013); (Sainio et al., 2018). Bunun nedeni çoğu zaman motivasyon yetersizliği olup, nedenleri arasında zaman eksikliği, sınırlı kaynaklar, bilgi eksikliği, uygun eğitim eksikliği veya belirli bir stratejinin (Durlak & DuPre, 2008);(Haataja et al., 2015) etkililiği (etkisizliği) ile ilgili güçlü inançlar yer alabilir. Bununla birlikte, kılavuzların dikkatle izlenmesinin gerekip gerekmediği veya uyarlamaların daha iyi sonuçlara yol açıp açmayacağı konusundaki tartışmalar devam etmektedir (Cross & West, 2011);(Parekh et al., 2019).

Olweus Zorbalık Önleme Programı (OBPP)

Olweus ve Limber tarafından geliştirilmiş “Olweus Zorbalığı Önleme Programı (The Olweus Bullying Prevention Program)” en çok bilinen akran zorbalığı önleme programıdır (Smokowski ve Kopasz, 2005, 106). Norveç Eğitim Bakanlığı, okul zorbalığına karşı ulusal bir kampanya başlattı. Daha sonra, Olweus, Norveç'teki zorbalık vakalarını ele almak için OBPP' yi (Olweus & Limber, 2010a 2010b) 1983'te geliştirdi.

OBPP ilk olarak Bergen'de Zorbalığa Karşı Birinci Bergen Projesi'nde uygulandı. Bu proje ulusal bir kampanyanın parçası olduğu için, tedavi ve kontrol grupları olarak rastgele seçilen okullarla bir RCT (Randomized Control Trial) deneysel çalışması yürütmek mümkün değildi. Bu nedenle, başlangıçta uygulanan boylamsal çalışma, 1983'ten 1985'e kadar 2,5 yıl boyunca yaklaşık 2.500 öğrenciyi izledi (Olweus & Limber, 2010). Sekiz aylık müdahaleden sonra, zorbalık mağduriyeti %62, zorbalıkta bulunma oranı ise %33 azaldı. 20 aylık müdahaleden sonra, zorbalık mağduriyeti %64 oranında ve zorbalıkta bulunma oranı %52 oranında azalmıştır, bu sonuçlar ayrıca, okul hayatından artan öğrenci memnuniyeti, iyileştirilmiş düzen ve disiplin, daha olumlu sosyal ilişkiler ve okula karşı daha olumlu bir tutum dahil olmak üzere okul ikliminde azalan miktarda antisosyal

davranış ve gelişme olduğunu göstermektedir (Olweus & Limber, 2010). Bu sonuçlar, OBPP'nin zorbalık olaylarının sayısını önemli ölçüde azalttığını göstermektedir (Ttofi & Farrington, 2010). OBPP, öğrenciler, okullar, sınıflar ve toplum için uygulanan çok düzeyli bir programdır. OBPP, özellikle üç ana hedefi olan bir program olarak tasarlanmıştır: (1) okuldaki öğrenciler arasındaki zorbalık olaylarının sayısını azaltmak, (2) yeni zorbalık olaylarını önlemek ve (3) okuldaki akranlar arasında iyi ilişkileri geliştirmek olup bu üç ana amaca, öğrenciler, öğretmenler ve okul ortamındaki diğer yetişkinler arasındaki ilişkileri ve birlikteliği güçlendirerek ulaşılabilir bunun için de okul ortamını yeniden yapılandırmak gerekmektedir. (Olweus & Limber, 2010).

OBPP, okuldaki yetişkinlerin yanı sıra evdeki yetişkinlerin (1) öğrencilere sıcaklık ve olumlu ilgi göstermesi, (2) kabul edilemez davranışlara karşı kesin sınırlar koyması, (3) sürekli olarak fiziksel olmayan sonuçları kullanması ve kurallar ihlal edildiğinde zararsız olumsuz sonuçlar ile geri bildirim vermesi ve (4) otoriter ve aynı zamanda olumlu rol model olması gerekmektedir ve bu dört ilke, okul, sınıf, birey ve toplum olmak üzere dört düzeyde çeşitli özel müdahalelere çevrilmiştir (Olweus & Limber, 2010). OBPP, öğretmenler için kılavuzlar ve ebeveynler için bilgiler olmak üzere iki adet müdahale literatürü sunmaktadır (Farrington & Ttofi, 2009). OBPP ayrıca şunları da sağlar: (1) Spesifik müdahalenin uygulanabilmesi için ön test veri değerlendirmesi ve analizi yapmak için kullanılan CD programı; (2) zorbalık videoları; (3) Olweus tarafından revize edilen fail/mağdur anketi; (4) (Olweus, 1993) okulda zorbalık üzerine bir kitabı (Farrington & Ttofi, 2009). Bu dört ilke ve bileşen sabit olmasına rağmen, programı farklı kültürel bağlamlara uyarlamak için çeşitli çalışmalar da yapılmıştır (Olweus & Limber, 2010).

Olweus ve ark. tarafından yapılan üç yıllık bir boylamsal çalışmanın sonuçları. Pennsylvania'daki 95 okuldaki 3-11. sınıflarda 30.000 öğrenciyle OBPP'nin tüm zorbalık göstergelerinde (sözel, fiziksel, ilişkisel ve siber zorbalık) zorbalık olaylarının sayısını önemli ölçüde azalttığını gösterdi.

NoTrap!

NoTrap! (Noncadiamointrappola!) (Tuzak Yok) ortaokul ve lise öğrencilerine yönelik bir zorbalık ve siber zorbalık önleme programıdır. Program Prof. Ersilia Menesini tarafından koordine edilen Floransa Üniversitesi Gelişim Psikolojisi bölümü tarafından tasarlanmış ve test edilmiştir.

2008- 2009 eğitim öğretim yılında başlayan program, yüz yüze ve çevrimiçi zorbalığı yaklaşık %30 oranında azaltmada etkili olduğu kanıtlanmış olup günümüzde de kullanılmaktadır.

Müdahale modeli, öğrencilerin aktif katılımına dayanmaktadır. Akran eğitimi / akran desteği modeli temelinde öğrencilerin değişimini hedefler. (Menesini & Salmivalli, 2017)

Akran eğitimi modelinde çerçevelenen kanıta dayalı müdahaleler arasında NoTrap! programı. Ergenleri hedef alan zorbalık ve siber zorbalığa karşı çevrimiçi ve okul tabanlı evrensel bir müdahale programıdır (Menesini & Salmivalli, 2017) ve etkinliğine dair kanıtlar sağlamıştır, spesifik olarak, Palladino ve meslektaşlarının çalışmalarında (Palladino ve ark. 2016), 2011/2012 ve 2012/2013 okul yıllarında iki bağımsız yarı deneysel deneme yapılmıştır. Sonuçlar, deney grubunda zorbalık, mağduriyet, siber zorbalık ve siber mağduriyette anlamlı bir azalma olduğunu göstermiştir. Bu değişiklikler, programın bitiminden 6 ay sonra bile sabit kalmıştır (Palladino et al., 2016). Son meta-analizlere göre, NoTrap! 88 çalışma arasında zorbalık ve mağduriyeti azaltmada etkili olan okul zorbalığını önleme programlarından biridir ve 18 çalışma arasında siber zorbalık ve siber mağduriyeti azaltmada en etkili olanlardan biridir (Gaffney et al., 2019). Genel olarak, iki meta-analizde ele alınan çalışmaları karşılaştırırsak, NoTrap! dört davranışsal sonucun tamamı üzerinde iki ayrı denemede önemli etkileri olan birkaç programdan biridir.

Zorbalıkla mücadele programlarında benzer modellerin etkinliği konusundaki tartışmanın ötesine geçmek için (Smith et al., 2012), akran liderliğindeki bir yaklaşımda yer alan farklı bileşenlere daha derin bir odaklanma önerildi . Akran eğitimcisi; konusunda özel eğitim ve bilgi alan bir akran grubunun üyesidir. Bu sayede grup üyeleri arasında olumlu davranış değişikliği geliştirmeyi ve bunu sürdürmeye çalışır (Abdi & Simbar, 2013). Bu yalnızca akran eğitimcileri değil, akranların güçlendirilmesinin de amaçlanması gerektiği anlamına gelir. Kendi akranları tarafından seçilen akran eğitimciler en popüler öğrenciler olabilir (Campbell & Marino, 2009). Bandura'nın sosyal öğrenme teorisine göre, modelleme süreci, modelin statüsünden ve prestijinden etkilenebilir. O zaman, popüler bir akran eğitimci, sınıf arkadaşları üzerinde daha güçlü bir normatif etkiye sahip olabilir. Akran eğitimcileri siber zorbalıkla mücadele forumlarının moderatörlüğünü yapar ve atölye çalışmaları yaparak zorbalık konusundaki temel sorunları vurgular (Menesini & Salmivalli, 2017).

Okul temelli zorbalığı önleme programlarının kapsamlı bir sistematik meta-analizini yapılmış olup, meta analize dört zorbalık karşıtı program (KiVa, NoTrap! OBPP ve ViSC) dâhil edilmiştir. Araştırma “Olweus Zorbalık Önleme Programının” en büyük etki büyüklüğüne sahip olduğunu

göstermekle birlikte, “NoTrap!” programının da zorbalık mağduriyetini azaltmada en etkili olduğunu ortaya koymuştur.(Gaffney et al., 2019)

ViSC Projesi

ViSC programı Viyana Üniversitesi Psikoloji Bölümü'ndeki araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Türkiye’de de bazı okullarda uygulanan ViSC Projesi, akran zorbalığını önleme amacıyla kanıta dayalı olarak geliştirilmiş ve etkililiği test edilmiş ilk müdahale programı olma özelliğini taşımaktadır. ViSC programı, saldırgan davranışları ve zorbalığı azaltmayı ve 11 ila 15 yaş arasındaki gençler arasında sosyo- kültürel yetkinliği artırmayı hedefleyen, okul temelli bir sosyo-ekolojik sosyal yeterlilik programıdır. Programda okul, sınıf ve bireysel düzeyde çeşitli önlemlere dayanır ve uygulama süresi bir yıldır (Strohmeier et al., 2012). Tüm okul programları çok kültürlü olmak zorundadır çünkü programların sunduğu farklı ve alternatif somut önlemler bir ulusal okul sisteminde uygulanır (Gaffney et al., 2021). Program okul düzeyinde öğretmenlerin ortak sorumluluğunu artırmayı amaçlamaktadır. Sınıf düzeyinde, öğretmenler tarafından kapsamlı bir kılavuza dayalı olarak sınıflarında 13 ünitelik bir sınıf projesi uygulanmaktadır. Programın kültürlerarası yönü, program yapısından ve öğretim yöntemlerinden kaynaklanırken, saldırgan davranışı (zorbalık dahil) azaltmaya yönelik somut beceri ve bilgiler program içeriği aracılığıyla işlevsel hale getirilir. Üniteler teorik olarak gruplar arası temas teorisine (Allport et al., 1954), sosyal bilgi işleme teorisine ve bir grup fenomeni olarak zorbalığa yaklaşım teorisine dayanır (Salmivalli et al., 1996). Öğrencilerin akran zorbalığı karşısında duyarlılığını amaçlar ve izleyici rolündeki öğrencilerin de bilinçli olması hedeflenir. Toplam 13 üniteden oluşan programda her ünite iki ders saati süresince (80 dakika) işlenir. İlk 8 ünite etkileşimli oyunlar, rol oyunları gibi etkileşimli yöntemlerle öğrenciler arasında alışverişi ve tartışmaları teşvik edecek şekilde yapılandırılmıştır. Ünite 9-13’de ise sınıftan gün boyunca gerçekleştirebilecekleri ortak, olumlu ve gerçekçi bir aktivite belirlemesi istenir. Öğretmen bu aşamada süreci motive etmekle görevlidir. Böylece öğretmenler, öğrencilerin iş birliğine dayanan ortak bir yapı bulmalarını destekler ve süreci denetler. Bireysel düzeyde öğretmenler, zorbalı, mağdurları ve zorba-mağdurları bunlara ait davranış mekanizmaları hakkında bilgilenmeleri için eğitilir ve bu öğrenci gruplarıyla nasıl yapılandırılmış konuşmalar yapacakları öğretilir (Roland et al., 2010). Yapılandırılmış ‘Akran Zorbalığı Durumlarında Görüşme Kılavuzu’ sayesinde öğretmenler öğrenciler ve aileleri ile nasıl görüşecekleri konusunda bilgi edinmiştir. Öğretmenlerin yanı sıra ebeveynler de zorbalık

hakkında Tüm bu süreçler devam ederken uygulama yapılan okula ve sınıflara ViSC Projesi Posterini asılarak konuya ilişkin farkındalığın artırılması hedeflenmiş olur. Program zorbalığı önlemede başarı vaat eden kanıt temelli bir önleme programı olmakla birlikte ortaokul düzeyi için uygundur(Doğan et al., 2017). Bütüncül bir yaklaşımla programın hem öğrencilerin davranışlarını değiştirmesi hem de öğretmenleri şiddete karşı birlikte sorumluluk almaya teşvik etmesi ise programın pozitif yanısıdır

OBPP ve KiVa'nın Karşılaştırılması

Araştırmamızın bu bölümünde dünyada hitap ettiği kitlenin çok olması, sistemli ve yaygın kullanımını olması nedeniyle OBPP ve KiVa adlı iki programın karşılaştırılması yapılacaktır.

Akran zorbalığı ile ilgili program yürüten okullarda yapılan çalışmalar, OBPP ve KiVa'nın, zorbalık olaylarını %50'den fazla azaltan iki okul zorbalığı önleme programı olduğunu göstermektedir (Farrington & Ttofi, 2009; Smith, 2016). Halihazırda birçok ilk ve ortaokulda uygulanmış ve RCT kullanılarak analiz edilmiştir. KiVa Hollanda (Huitsing et al., 2020), Şili (Gaete et al., 2017), Galler, Birleşik Krallık (Axford et al., 2020), Yeni Zelanda (Green et al., 2020) ve Fransa (Garandeau & Salmivalli, 2018). OBPP, Latin Amerika'da (Limber et al., 2018) (Olweus & Limber, 2009) ve Almanya'da (Ossa et al., 2021) kullanılmaktadır. (Smith, 2016).

Olweus, 1978'den beri zorbalık eğitimi aldı ve bu çalışmalara dayanarak 1983'te OBPP'yi geliştirdi (Olweus & Limber, 2010). OBPP'yi güçlü bir teorik altyapıya dayanması ve araştırma sonuçlarıyla desteklenmesi nedeniyle en etkili zorbalık müdahale programı olarak adlandırılabilir (Farrington & Ttofi, 2009). Araştırmacıların bazıları OBPP'nin gelecekte zorbalıkla mücadele programları geliştirmek için temel olarak kullanılabilirliği tezini öne sürmektedir. OBPP, akranların seyirci olarak rolü üzerine yapılan çalışmalardan elde edilen veriler kullanılarak geliştirilen KiVa ile uyumludur (Salmivalli et al., 2014; Salmivalli et al., 1998; Salmivalli et al., 2013).

Akran tutumları ve davranışlarının (Olweus & Limber, 2010), şiddet korkusunun ve nefret söylemlerinin gözlemlenmenin de okul zorbalığının yordayıcıları olduğunu belirtilmiştir (Brewer Jr et al., 2018). Bir meta-analiz ayrıca bireysel ve okul ikliminin zorbalığın koruyucu faktörleri olduğu tezine uyumlu sonuçlar ortaya koydu. (Zych et al., 2015b). OBPP ve KiVa, zorbalık müdahale programlarının geliştirilmesine bu öngörücüleri dahil etti. OBPP / KiVa öğrencilere yöneliktir. Program öğrenciler, okul personeli, öğretmenler ve ebeveynler için tüm okul bileşenlerini kapsayacak şekilde tasarım programlarını içerir (Olweus & Limber, 2010) (Smith,

2016). Önleme programlarında başarılı olmak için tüm okul bileşenlerinin, toplulukların ve tüm öğrencilerin katılımının önemli olduğunu belirtmektedir (Brewer Jr et al., 2018). Başka bir meta-analiz temelinde, zorbalık karşıtı bir okul politikasının olmasının, programın başarıya ulaşmasına yardımcı olduğunu buldu (Lee et al., 2015)

KiVa, akranları, özellikle sınıfta sosyal konumu yüksek olan sınıf arkadaşlarını güçlendirerek ve faillerin zorbalık eylemlerine devam etmemeleri için tüm öğrencileri mağdurlara yardım etmeye davet ederek yaptırımlar uygular. Öğretmenleri tanınabilir yelekler içinde görmek, öğrencilere sürekli öğretmen gözetimi altında olduklarını düşünmelerini sağlar(Sainio et al., 2019).

OBPP ve KiVa zorbalık önleme programları tesadüfi olarak uygulanamaz. Programlar, tüm okul bileşenlerini içerecek şekilde okul politikası olarak uzun süre uygulanmalıdır. Mağdurlar ve failer için en etkili sürenin 270 gün veya daha fazla olduğunu ve öğretmen eğitimi için dört veya daha fazla gün olduğunu açıkladı. (Zych et al., 2015a).OBPP ve KiVa'yı başarılı kılan faktörlerden biri, bu iki programın kendi ülkelerindeki ulusal okul müfredatının bir parçası olmasıdır (Olweus & Limber, 2010) (Smith, 2016).

OBPP'de, okul düzeyindeki en kritik yordayıcısı; öğretmenlerin zorbalıkla ilgili endişelerini öğrencilere ve yöneticilere iletme istekliliğidir (Olweus & Breivik, 2014). KiVa'da öğrencilerin öğretmenlerin zorbalığa yönelik tutumlarına ilişkin algıları, öğrencilerin mağdur olma olasılığını önemli ölçüde yordamaktadır (Saarento et al., 2013). Karşılaştırıldığında, sınıf düzeyindeki en önemli yordayıcı öğretmenin zorbalığı değerlendirmesidir. Bu bileşenler, hem OBPP hem de KiVa'da program uygulama başarısında öğretmenin rolünün önemini ortaya çıkarmıştır (Smith, 2016). Politikaları, kaynakları ve faaliyetlerin yönünü belirlediği için okul müdürünün desteği de önemlidir.

Zorbalık programlarında, bir programın sonuçlarının mağdurlar ve failer için her ay en az iki veya daha fazla kez incelenmesi gerekmektedir. (Farrington & Ttofi, 2009) OBPP ve KiVa'nın etkinliğini analiz eden araştırmacılar, elde ettikleri sonuçlar, her iki programın da ilköğretim öğrencilerinde uygulandığında daha etkili olduğunu ve genç gruplar için etkinliğin azaldığını gösterdi. (Smith et al., 2012). Yeager, programın 7. sınıfa kadar öğrenciler için etkili olduğunu ve 8. sınıftaki öğrenciler için etkinliğin düştüğünü belirterek önceki araştırmalarla uyumlu sonuçlar buldu.(Yeager et al., 2015)

SONUÇ ve TARTIŞMA

Akran zorbalığı multi disiplinler bir konudur. Bu konu eğitim, hukuk, psikoloji, tıp, sosyoloji gibi pek çok uzmanlık alanını ilgilendirmektedir. Okullarda zorbalık nedenlerinin belirlenmesi ve etkili zorbalığı önleme girişimlerinin disiplinler arası bir ekip tarafından uygulanması ile öğrencilerin zorbaca davranışlardan zarar görmesi önlenebilir(Arslan & Savaşer, 2009).

Ülkemizde müfredata dahil ettiğimiz sistematik bir akran zorbalığı programı bulunmamaktadır. Okullarımızda rehberlik servisleri konuyla ilgili kendilerine başvuru olması halinde bireysel ve grupla çalışmalar yapsa da dünyada uygulanan örneklerle karşılaştığımızda bu rehberlik çalışmaları çok sınırlıdır. Zorbalık olaylarını azaltmak için, bilimsel çalışmalara ve ilgili teorik altyapıya dayalı zorbalık önleme programlarının geliştirilmesi ve akran zorbalığı programlarının hazırlanması ve uygulanması bir süreç işidir. Herhangi bir programı ülkemize ithal ederek başarılı sonuçlar almamız her zaman mümkün olmayacaktır. Aynı program farklı ülkelerde farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bu değişkende okul müfredatı, öğretmen yeterlilikleri, ülkenin sosyoekonomik durumu, ebeveyn stilleri, aile stilleri gibi pek çok faktör etkilidir. Bu bağlamda akran zorbalığı konusunda eylem planlarının yapılıp, ulusal bir akran zorbalığı programının hazırlanarak müfredata eklenmesi gerektiği açıktır.

Hazırlanacak programda ebeveyn desteğinin ve eğitiminin mutlaka olması gerekmektedir. Tüm okul bileşenlerinin programı uygulamayı taahhüt etmesi gerekir (Sainio et al., 2018). Başarının anahtarlarından biri, okulun zorbalıkla mücadeledeki rolüdür. Programın uygulanmasında öğretmenler önemli roller oynamaktadır. Öğretmenlerin, çocukların okulda öznel iyi oluşlarının ve arkadaşlarıyla iyi ilişkilerinin programa dahil edilecek temel unsurlar olduğunu anlamaları gerekir. Bu noktada öğretmenleri ve okulda çalışan tüm personeli eğitmek gerekmektedir. Akran zorbalığı programlarının ortaokul yaşlarında etkinliği yüksekken, ortaöğretim seviyesinde etkinliği büyük ölçüde düşmektedir. Bu bağlamda ortaöğretim seviyesine uygun programlar geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abdi, F., & Simbar, M. (2013). The peer education approach in adolescents-narrative review article. *Iranian journal of public health*, 42(11), 1200. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4499060/pdf/IJPH-42-1200.pdf>
- Akgün, S. (2005). Akran zorbalığının anne-baba tutumları ve anne-baba ergen ilişkisi açısından değerlendirilmesi. *Unpublished master's thesis, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*
- Allport, G. W., Clark, K., & Pettigrew, T. (1954). The nature of prejudice.
- Arslan, S., Hallett, V., Akkas, E., & Akkas, O. A. (2012). Bullying and victimization among Turkish children and adolescents: examining prevalence and associated health symptoms. *European Journal of Pediatrics*, 171(10), 1549-1557. <https://doi.org/10.1007/s00431-012-1782-9>
- Arslan, S. Ö., & Savaşer, S. (2009). Okulda zorbalık. *Milli Eğitim Dergisi*, 39(184), 218-227.
- Atik, G. (2011). Assessment of school bullying in Turkey: A critical review of self-report instruments. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 15, 3232-3238. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.04.277>
- Axford, N., Bjornstad, G., Clarkson, S., Ukoumunne, O. C., Wrigley, Z., Matthews, J., Berry, V., & Hutchings, J. (2020). The effectiveness of the KiVa bullying prevention program in Wales, UK: Results from a pragmatic cluster randomized controlled trial. *Prevention science*, 21(5), 615-626. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7305088/pdf/11121_2020_Article_1103.pdf
- Bakema, C. (2010). How to stop bullying in schools a Dutch way. *Bulletin of the Transilvania University of Braşov*, 3, 52.
- Baldry, A. C., & Farrington, D. P. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles. *Journal of community & applied social psychology*, 10(1), 17-31.
- Brewer Jr, S. L., Brewer, H. J., & Kulik, K. S. (2018). Bullying victimization in schools: Why the whole school, whole community, whole child model is essential. *Journal of school health*, 88(11), 794-802.
- Campbell, J. M., & Marino, C. A. (2009). Brief report: Sociometric status and behavioral characteristics of peer nominated buddies for a child with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39(9), 1359-1363.
- Cheraghi, A., & Piskin, M. (2011). A comparison of peer bullying among high school students in Iran and Turkey. *Procedia-social and behavioral sciences*, 15, 2510-2520.
- Cross, D., Shaw, T., Hearn, L., Epstein, M., Monks, H., Lester, L., & Thomas, L. (2009). Australian covert bullying prevalence study.
- Cross, W., & West, J. (2011). Examining implementer fidelity: Conceptualising and measuring adherence and competence. *Journal of children's services*.
- Doğan, A., Keser, E., Şen, Z., Yanagida, T., Gradinger, P., & Strohmeier, D. (2017). Evidence based bullying prevention in Turkey: Implementation of the ViSC social competence program. *International Journal of Developmental Science*, 11(3-4), 93-108.

- Due, P., Holstein, B. E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S. N., Scheidt, P., & Currie, C. (2005). Bullying and symptoms among school-aged children: international comparative cross sectional study in 28 countries. *European journal of public health, 15*(2), 128-132.
- Durlak, J. A., & DuPre, E. P. (2008). Implementation matters: A review of research on the influence of implementation on program outcomes and the factors affecting implementation. *American journal of community psychology, 41*(3), 327-350.
- Evans, C. B., Fraser, M. W., & Cotter, K. L. (2014). The effectiveness of school-based bullying prevention programs: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior, 19*(5), 532-544.
- Farrington, D. P., & Ttofi, M. M. (2009). School-based programs to reduce bullying and victimization. *Campbell systematic reviews, 5*(1), i-148.
- Ferguson, C. J., Miguel, C. S., Kilburn Jr, J. C., & Sanchez, P. (2007). The effectiveness of school-based anti-bullying programs: A meta-analytic review. *Criminal Justice Review, 32*(4), 401-414.
- Flygare, E., Gill, P. E., & Johansson, B. (2013). Lessons from a concurrent evaluation of eight antibullying programs used in Sweden. *American Journal of Evaluation, 34*(2), 170-189.
- Gaete, J., Valenzuela, D., Rojas-Barahona, C., Valenzuela, E., Araya, R., & Salmivalli, C. (2017). The KiVa antibullying program in primary schools in Chile, with and without the digital game component: study protocol for a randomized controlled trial. *Trials, 18*(1), 1-9.
- Gaffney, H., Ttofi, M. M., & Farrington, D. P. (2019). Evaluating the effectiveness of school-bullying prevention programs: An updated meta-analytical review. *Aggression and Violent Behavior, 45*, 111-133.
- Gaffney, H., Ttofi, M. M., & Farrington, D. P. (2021). What works in anti-bullying programs? Analysis of effective intervention components. *Journal of School Psychology, 85*, 37-56.
- Garandeau, C. F., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2014). Tackling acute cases of school bullying in the KiVa anti-bullying program: A comparison of two approaches. *Journal of abnormal child psychology, 42*(6), 981-991.
- Garandeau, C. F., & Salmivalli, C. (2018). Le programme anti-harcèlement KiVa. *Enfance*(3), 491-501.
- Gini, G., & Pozzoli, T. (2009). Association between bullying and psychosomatic problems: A meta-analysis. *Pediatrics, 123*. <https://doi.org/10.1542/peds.2008-1215>
- Green, V. A., Woods, L., Wegerhoff, D., Harcourt, S., & Tannahill, S. (2020). An evaluation of the KiVa anti-bullying program in New Zealand. *International journal of bullying prevention, 2*(3), 225-237.
- Gürhan, N. (2017). Her yönü ile akran zorbalığı. *Turkiye Klinikleri J Psyciattr Nurs-Special Topics, 3*(2), 175-181.
- Haataja, A., Ahtola, A., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2015). A process view on implementing an antibullying curriculum: How teachers differ and what explains the variation. *School Psychology Quarterly, 30*(4), 564.
- Haataja, A., Voeten, M., Boulton, A. J., Ahtola, A., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2014). The KiVa antibullying curriculum and outcome: Does fidelity matter? *Journal of School Psychology, 52*(5), 479-493.

- Haynie, D. L., Nansel, T., Eitel, P., Crump, A. D., Saylor, K., Yu, K., & Simons-Morton, B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *The Journal of Early Adolescence, 21*(1), 29-49.
- Huitsing, G., Lodder, G., Browne, W. J., Oldenburg, B., Van der Ploeg, R., & Veenstra, R. (2020). A large-scale replication of the effectiveness of the KiVa Antibullying Program: A randomized controlled trial in the Netherlands. *Prevention science, 21*(5), 627-638.
- Kärnä, A., Voeten, M., Little, T. D., Poskiparta, E., Alanen, E., & Salmivalli, C. (2011). Going to scale: A nonrandomized nationwide trial of the KiVa antibullying program for grades 1–9. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 79*(6), 796.
- Kartal, H., & Bilgin, A. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığın Nedenleri ile İlgili Algıları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 11*(1).
- Kepekci, Y. K., & Çinkır, Ş. (2006). Bullying among Turkish high school students. *Child abuse & neglect, 30*(2), 193-204.
- Lee, S., Kim, C. J., & Kim, D. H. (2015). A meta-analysis of the effect of school-based anti-bullying programs. *J Child Health Care, 19*(2), 136-153. <https://doi.org/10.1177/1367493513503581>
- Limber, S. P., Olweus, D., Wang, W., Masiello, M., & Breivik, K. (2018). Evaluation of the Olweus Bullying Prevention Program: A large scale study of US students in grades 3–11. *Journal of School Psychology, 69*, 56-72.
- Menesini, E., & Salmivalli, C. (2017). Bullying in schools: the state of knowledge and effective interventions. *Psychology, health & medicine, 22*(sup1), 240-253.
- Modecki, K. L., Minchin, J., Harbaugh, A. G., Guerra, N. G., & Runions, K. C. (2014). Bullying prevalence across contexts: A meta-analysis measuring cyber and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health, 55*(5), 602-611.
- Moore, J. E., Bumbarger, B. K., & Cooper, B. R. (2013). Examining adaptations of evidence-based programs in natural contexts. *The Journal of Primary Prevention, 34*(3), 147-161.
- Nansel, T. R., Craig, W., Overpeck, M. D., Saluja, G., & Ruan, W. J. (2004). Cross-national consistency in the relationship between bullying behaviors and psychosocial adjustment. *Archives of pediatrics & adolescent medicine, 158*(8), 730-736.
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Jama, 285*(16), 2094-2100.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Blackwell.
- Olweus, D., & Breivik, K. (2014). Plight of victims of school bullying: The opposite of well-being. *Handbook of child well-being, 2593-2616*.
- Olweus, D., & Limber, S. P. (2009). The Olweus bullying prevention program: Implementation and evaluation over two decades. In *Handbook of bullying in schools* (pp. 377-399). Routledge.
- Olweus, D., & Limber, S. P. (2010). Bullying in school: evaluation and dissemination of the Olweus Bullying Prevention Program. *American journal of Orthopsychiatry, 80*(1), 124.
- Ossa, F. C., Jantzer, V., Eppelmann, L., Parzer, P., Resch, F., & Kaess, M. (2021). Effects and moderators of the Olweus bullying prevention program (OBPP) in Germany. *European child & adolescent psychiatry, 30*(11), 1745-1754.
- Özada, A., & Duyan, V. (2018). Ebeveyn-çocuk ilişkisi ve zorbalık. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 12*(1), 49-55.

- Palladino, B. E., Nocentini, A., & Menesini, E. (2016). Evidence-based intervention against bullying and cyberbullying: Evaluation of the NoTrap! program in two independent trials. *Aggressive Behavior, 42*(2), 194-206. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/ab.21636>
- Parekh, J., Stuart, E., Blum, R., Caldas, V., Whitfield, B., & Jennings, J. M. (2019). Addressing the adherence-adaptation debate: Lessons from the replication of an evidence-based sexual health program in school settings. *Prevention science, 20*(7), 1074-1088.
- Pereira, B., Mendonca, D., Neto, C., Valente, L., & Smith, P. K. (2004). Bullying in Portuguese schools. *School psychology international, 25*(2), 241-254.
- Pişkin, M. (2010). Examination of Peer Bullying Among Primary and Middle School Children in Ankara. Ankara“ daki ilköğretim Öğrencileri Arasında Akran Zorbalığının İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 35*(156).
- Rigby, K. (1998). The relationship between reported health and involvement in bully/victim problems among male and female secondary schoolchildren. *Journal of Health Psychology, 3*(4), 465-476.
- Rigby, K. (1999). Peer victimisation at school and the health of secondary school students. *British Journal of Educational Psychology, 69*(1), 95-104.
- Rigby, K. (2007). *Bullying in schools: And what to do about it*. Aust Council for Ed Research.
- Rigby, K., & Slee, P. T. (1991). Bullying among Australian school children: Reported behavior and attitudes toward victims. *The journal of social psychology, 131*(5), 615-627.
- Rivara, F., Le Menestrel, S., National Academies of Sciences, E., & Medicine. (2016). Individuals within Social Contexts. In *Preventing bullying through science, policy, and practice*. National Academies Press (US).
- Roland, E., Bru, E., Midthassel, U. V., & Vaaland, G. S. (2010). The Zero programme against bullying: Effects of the programme in the context of the Norwegian manifesto against bullying. *Social Psychology of Education, 13*(1), 41-55.
- Ryu Takizawa, M.D., Ph.D. , Barbara Maughan, Ph.D. , and, & Louise Arseneault, Ph.D. (2014). Adult Health Outcomes of Childhood Bullying Victimization: Evidence From a Five-Decade Longitudinal British Birth Cohort. *American Journal of Psychiatry, 171*(7), 777-784. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2014.13101401>
- Saarento, S., Kärnä, A., Hodges, E. V., & Salmivalli, C. (2013). Student-, classroom-, and school-level risk factors for victimization. *Journal of School Psychology, 51*(3), 421-434.
- Sainio, M., Herkama, S., Kontio, M., & Salmivalli, C. (2019). KiVa anti-bullying programme. In (pp. 45-66). <https://doi.org/10.4324/9781351201957-3>
- Sainio, M., Herkama, S., Turunen, T., Rönkkö, M., Kontio, M., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2018). Sustainable antibullying program implementation: School profiles and predictors. *Scandinavian journal of psychology, 61*. <https://doi.org/10.1111/sjop.12487>
- Salmivalli, C., Boulton, A. J., Poskiparta, E. H., Haataja, A., Voeten, M. J. M., & Ahtola, A. (2014). The KiVa antibullying curriculum and outcome: Does fidelity matter? *Journal of School Psychology, 52*. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2014.07.001>
- Salmivalli, C., Kärnä, A., & Poskiparta, E. (2011). Counteracting bullying in Finland: The KiVa program and its effects on different forms of being bullied. *International Journal of Behavioral Development, 35*(5), 405-411.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group.

- Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 22(1), 1-15.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1998). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22. <https://doi.org/3.0.CO;2-T>
- Salmivalli, C., Poskiparta, E., Ahtola, A., & Haataja, A. (2013). The implementation and effectiveness of the KiVa antibullying program in Finland. *European Psychologist*, 18. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000140>
- Sipahi, H. (2008). *İzmir İli Bornova İlçesinde İlköğretim 6. ve 7. Sınıf Öğrencilerinde Akran Zorbalığı, Etkileyen ve Eşlik Eden Faktörler*, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İzmir].
- Smith, P. K. (2016). Bullying: Definition, types, causes, consequences and intervention. *Social and Personality Psychology Compass*, 10(9), 519-532.
- Smith, P. K., Del Barrio, C., & Tokunaga, R. S. (2012). Definitions of bullying and cyberbullying: How useful are the terms? In *Principles of cyberbullying research* (pp. 26-40). Routledge.
- Smokowski, P. R., Evans, C. B. R., & Cotter, K. L. (2014). The differential impact of episodic, chronic, and cumulative physical bullying and cyberbullying: The effects of victimization on the school experiences, social support, and mental health of rural adolescents. *Violence and Victims*, 29. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.VV-D-13-00076>
- Strohmeier, D., Gradinger, P., Schabmann, A., & Spiel, C. (2012). Gewalterfahrungen von Jugendlichen: Prävalenzen und Risikogruppen. *PISA 2009. Nationale Zusatzanalysen für Österreich*.
- Ttofi, M. M., & Farrington, D. P. (2010). School bullying: Risk factors, theories and interventions. *Handbook of crime*, 427-457.
- Ttofi, M. M., & Farrington, D. P. (2011). Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: A systematic and meta-analytic review. *Journal of Experimental Criminology*, 7(1), 27-56.
- Uysal Toraman, A., Dağhan, Ş., & Kisa, Ö. (2021). Akran zorbalığını önlemede okul tabanlı müdahale programları: Sistemik derleme. *Humanistic Perspective*, 3(2). <https://doi.org/10.47793/hp.936791>
- Wolke, D., & Lereya, S. T. (2015). Long-term effects of bullying. *BMJ*. <https://doi.org/10.1136/archdischild-2015-309491>.
- Yeager, D. S., Fong, C. J., Lee, H. Y., & Espelage, D. L. (2015). Declines in efficacy of anti-bullying programs among older adolescents: Theory and a three-level meta-analysis. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 37, 36-51.
- Zych, I., Ortega-Ruiz, R., & Del Rey, R. (2015a). Scientific research on bullying and cyberbullying: Where have we been and where are we going. *Aggression and Violent Behavior*, 24, 188-198.
- Zych, I., Ortega-Ruiz, R., & Del Rey, R. (2015b). Systematic review of theoretical studies on bullying and cyberbullying: Facts, knowledge, prevention, and intervention. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 1-21.